

Державська А. В.

аспірант

Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Круш П. В.

кандидат економічних наук,

професор кафедри економіки і підприємництва

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Derzhavs'ka A. V.

Aspirant

KPI named after Igor Sikorsky

Krush P. V.

Candidate of Sciences (Economics), professor

Department of Economics and Entrepreneurship

KPI named after Igor Sikorsky

СУЧАСНИЙ СТАН ГАЛУЗІ МАШИНОБУДУВАННЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЇЇ РОЗВИТКУ

Анотація. У статті досліджено роль машинобудування як галузі економіки України. На основі статистичних даних проаналізовано динаміку основних показників розвитку машинобудування України за 2013–2017 рр. Виділено значні проблеми досліджуваної галузі, визначено пріоритети її подальшого розвитку.

Ключові слова: машинобудування, виробництво, програма розвитку, ступінь зносу, експорт, імпорт.

Вступ та постановка проблеми. У структурі промисловості України найбільшу вагу мають галузі важкої індустрії, зокрема вугільна промисловість, чорна металургія та машинобудування. Машинобудування є однією з галузей переробної промисловості, що об'єднує організації з розроблення, виготовлення й ремонту засобів виробництва і знарядь праці, транспортних засобів, електричної та електронної апаратури, електроустаткування, оборонної продукції тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості, тенденції та проблеми розвитку машинобудування, основні напрями їх вирішення в сучасних умовах господарювання досліджували Б.М. Данилишин, В.А. Романенко, Н.В. Тарасова, А.А. Шапурів та інші науковці.

Сьогодні в машинобудуванні зосереджено третину промислово-виробничих фондів і майже половину виробничого потенціалу країни. Від стабільного функціонування підприємств цієї галузі в сучасних умовах господарювання залежать стан та рівень розвитку економіки України. Тому актуально дослідити сучасний стан машинобудування, визначити проблеми галузі та перспективи її подальшого розвитку.

Метою роботи є аналіз сучасного стану машинобудівної галузі України, виявлення основних проблем, визначення пріоритетів її перспективного розвитку.

Результати дослідження. Машинобудування є надзвичайно складною комплексною галуззю промисловості, яка об'єднує кілька десятків інших галузей. Найбільш розвиненими з них в Україні є важке машинобудування, автомобілебудування, сільськогосподарське, транспортне машинобудування, верстатобудування, приладобудування, електротехнічне виробництво, хімічне та нафтохімічне машинобудування.

Підприємства машинобудування розміщені в усіх областях України, а найбільша їх кількість концентрується в Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Харківській, Львівській, Одеській областях, а також у місті Києві.

Серед провідних підприємств машинобудування України можна виділити високотехнологічні підприємства, які стрімко розширюють свою присутність на закордонних ринках (ВАТ «Турбоатом», ПАТ «Мотор-Січ», ПАТ «Новокраматорський машинобудівний завод», ПАТ «СНВО ім. М.В. Фрунзе»), та підприємства транспортного машинобудування (ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод», ДП «УкрНДІ вагонобудування», ПАТ «Дніпровагонмаш», «Авіаційний науково-технічний комплекс імені О.К. Антонова», Запорізьке машинобудівне конструкторське бюро «Прогрес» імені академіка О.Г. Івченка, ДП «Авіаційний науково-технічний комплекс імені О.К. Антонова», ПАТ «ЗАЗ» тощо) [1].

Кількість суб'єктів господарювання, які здійснюють свою діяльність в галузі машинобудування в Україні, згідно з даними Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ), щорічно зростає [2] (табл. 1). Найбільша частка підприємств машинобудування займається виробництвом машин та устаткування, а найменша – транспортних засобів та устаткування. Так, на початок 2017 р. виробництвом машин та устаткування займалися 44,6% підприємств машинобудування, виробництвом електричного, електронного та оптичного устаткування – 43,6%, а виробництвом транспортних засобів та устаткування – лише 11,8%.

Для вирішення проблем в галузі машинобудування розроблена загальнодержавна цільова програма розвитку промисловості України на період до 2017 р. Так, стратегічною метою цієї програми є підвищення конкурентоспроможності економіки та забезпечення входження України в коло розвинених країн світу за рахунок створення сучасного виробництва та здатного до інноваційного розвитку промислового комплексу. Згідно з цією програмою машинобудування стає авангардною ланкою промислового комплексу. Темпи його розвитку мають перевищувати загальні темпи зростання промислового виробництва, створюючи умови для структурно-інноваційної перебудови та технічного переоснащення всіх галузей економіки.

Таблиця 1

Кількість суб'єктів ЄДРПОУ в машинобудуванні України

Напрямок діяльності	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Машинобудування	21 447	21 982	22 345	22 483	22 964
Виробництво машин та устаткування	9 751	9 898	10 001	10 019	10 255
Виробництво електричного та електронного устаткування	9 261	9 568	9 734	9 837	10 001
Виробництво транспортних засобів та устаткування	2 435	2 516	2 610	2 627	2 708

Таблиця 2

Показники розвитку машинобудування України

Показники	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Обсяг реалізованої продукції, млн. грн.	68 730,6	98 339,9	121 780,4	85 883	116 348,5
Вартість основних засобів, млн. грн.	62 285	89 678	99 243	192 521	229 128
Ступінь зносу основних засобів, %	63,2	68,9	66,3	82,6	84,3
Середньорічна кількість найманих працівників, тис. осіб	740	710	687	579	578
Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, грн.	1 060	+1 389	1 789	1 709	+2 262
Експорт продукції, млн. дол.	5 411,6	8 281,3	10 662,4	6 610,7	8 932,8
Імпорт, млн. дол.	3 020,5	18 788,3	25 471,2	8 420	11 831,2
Інвестиції в основний капітал, млн. грн.	3 653	5 340	6 189	3 564	4 400

Програмою передбачається вжиття таких заходів, як освоєння нових видів конкурентоспроможної продукції; удосконалення структури виробництва, розвиток потужностей, зокрема впровадження систем управління якістю, екологією та безпекою згідно з міжнародними стандартами; розвиток внутрішнього та зовнішнього ринку, а також його інфраструктури; прискорення інноваційного розвитку галузі машинобудування через:

- формування стабільної гнучкої системи державної підтримки інноваційного розвитку;
- створення цілісної системи науково-технологічного забезпечення;
- створення механізму залучення інвестицій для інноваційного розвитку;
- стимулювання підприємств щодо переходу на сучасні методи проектування та освоєння виробництва нової прогресивної техніки;
- формування макротехнологічних комплексів зі створення та виробництва продукції машинобудування за підгалузями;

– модернізацію національного машинобудівного комплексу, його інтегрування зі світовою системою машинобудування;

– удосконалення нормативно-правового забезпечення.

Вжиття всіх вищезазначених заходів прямо впливає на інвестиційну привабливість вітчизняних машинобудівних підприємств, що знаходить відображення в ринковій капіталізації компаній, як наслідок, є допоміжним інструментом під час застосування вартісно-орієнтованого управління.

На основі статистичних даних [2; 5–8] простежимо динаміку показників розвитку машинобудування України за 2013–2017 рр. (табл. 2).

Характер змін виробництва машинобудівної продукції за 2013–2017 рр. має стрибкоподібний характер [2] (рис. 1). У 2016 р. в машинобудуванні відбувся значний спад виробництва відповідно до попереднього року на 44,9%. Це обумовлене переважно скороченням обсягів випуску у виробництві транспортних засобів та устаткування на 58%, у виробництві машин і устаткування на 47,6%, у вироб-

ництві електричного, електронного та оптичного устаткування на 28,8%. Однак уже у 2017 р. можна відзначити максимальне збільшення виробництва продукції машинобудування, а саме 136,1% [2].

Тенденція розвитку машинобудування подібна розвитку промислового виробництва загалом [2]. Однак відмінність машинобудівного від промислового виробництва полягає в тому, що перше зменшується та наростає більшими темпами, ніж друге.

Обсяг реалізованої продукції машинобудівної галузі з 2013 по 2017 рр., як видно з табл. 2, має тенденцію до зростання, проте спостерігався значний спад у 2016 р. [2]. Основною причиною зниження обсягів реалізації у 2016 р., як показує аналіз, стало зростання цін на метал у першому півріччі 2015 р.,

Рис. 1. Індекс обсягу продукції машинобудівної галузі

яке привело до збільшення вартості кінцевої продукції, а також скорочення світового попиту на ринку машинобудівної продукції, в результаті чого підприємства втратили зарубіжні ринки збуту. 2017 р. – це рік подолання кризових явищ, оновлення виробничих потужностей, нарощування обсягів виробництва, відповідно, зростання обсягів реалізованої продукції.

Питома вага реалізованої машинобудівної продукції в промисловості за останні роки коливалася в межах 10–14% [2] (рис. 2). Найбільшим цей показник був у 2014 р. (13,7%), а найменшим – у 2016 р. (10,6%).

Вартість основних засобів за 2013–2017 рр. збільшилась на 178 538 млн. грн., а у 2017 р. склала 229 128 млн. грн. Це майже 22% вартості основних засобів промислового комплексу. Спостерігається високий рівень зносу основних засобів машинобудівних підприємств, який має тенденцію до зростання. У 2017 р. цей показник був найбільшим за останні п'ять років, становлячи 84,3%.

Кількість працівників машинобудівної галузі, як показує аналіз, щорічно скорочується. За досліджувані роки середньорічна кількість найманих працівників у машинобудуванні скоротилась на 380 тис. осіб (39,7%). Стрімке зниження кількості працівників на 13,4% відбулось у 2016–2017 рр.

Тенденція зниження кількості працівників за 2013–2017 рр. спостерігається не тільки в машинобудуванні, але й в обробній промисловості (на 820 тис. осіб, або 30,3%) та промисловості загалом (на 969 тис. осіб, або 25,4%) (рис. 3).

Оплата праці робітників машинобудівної галузі має тенденцію до зростання. Так, середньомісячна заробітна плата зросла за останні п'ять років на 1 943 грн., або на 85,9%. Незначне її зменшення на 4,5% спостерігалось у 2016 р.

Серед факторів, що сприяють ефективному функціонуванню підприємств, виділяють експортний потенціал підприємств та інвестиційну складову. Безумовно, збільшення експорту готової продукції (особливо в умовах відновлення продукції галузі) є гарантом подальшого розвитку не тільки підприємств машинобудівної галузі. Згідно з даними офіційної статистики приблизно третя частина всієї продукції машинобудування України експортується, при цьому близько 30% припадає на торгівлю з країнами Європейського Союзу.

Зовнішньоторговельні операції України протягом 2013–2015 рр. збільшуються. 2017 р. характеризується поживленням зовнішньої торгівлі. Питома вага експорту та імпорту продукції машинобудування в структурі всього експорту й імпорту представлена на рис. 4.

Згідно з даними Державного комітету статистики України основною продукцією машинобудівної галузі, яка входить в структуру зовнішньої торгівлі, є механічне обладнання, машини та механізми, електрообладнання та їх частини, пристрої для записування або відтворення зображення й звуку, а також транспортні засоби та шляхове обладнання.

Основні потреби в продукції машинобудівної галузі загалом Україна забезпечує не за рахунок національного виробництва, а за рахунок імпорту. Як наслідок, частка машинобудівної продукції в структурі імпорту мала стійку тенденцію до зростання протягом 2013–2014 років. Спад імпорту відбувся лише у 2015–2016 роках. Водночас темпи зростання обсягу імпорту машинобудівної продукції значно перевищують темпи збільшення її експорту. Частка експорту цієї продукції в структурі експорту України є незначною та коливається останніми роками в межах 13–17%. Відносно невелика частка машинобудівної продукції в структурі експорту свідчить про низький рівень конкурентоспроможності української машинобудівної продукції.

В результаті перевищення імпорту над експортом сальдо зовнішньої торгівлі продукції машинобудування є негативним протягом усіх п'яти років (рис. 5).

Загальний обсяг інвестицій в основний капітал за 2013–2017 рр. склав 31 275 млн. грн. З 2013 по 2015 рр. цей показник переважно мав тенденцію до зростання. Найбільшими інвестиції в основний капітал були у 2015 р., а саме 6 186 млн. грн. Спад на 42,4% відбувся у 2016 р., а у 2017 р. цей показник зріс на 19% порівняно з попереднім роком, склавши 4 400 млн. грн.

За отриманими результатами дослідження можна відзначити, що переломним в машинобудуванні був саме 2016 р., який характеризувався стрімким скороченням

Рис. 2. Питома вага реалізованої продукції машинобудування в загальному промисловому обсязі

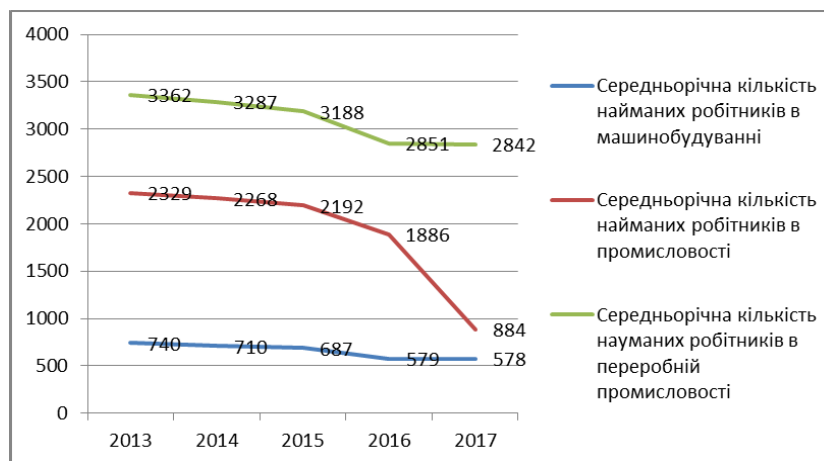

Рис. 3. Середньорічна кількість найманих працівників в машинобудуванні, в переробній промисловості і промисловості загалом

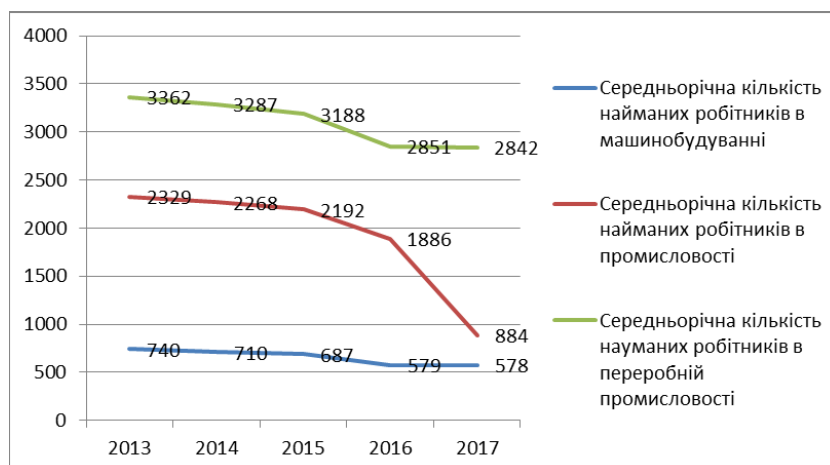

Рис. 4. Питома вага експорту та імпорту продукції машинобудування в загальному обсязі експорту та імпорту товарів

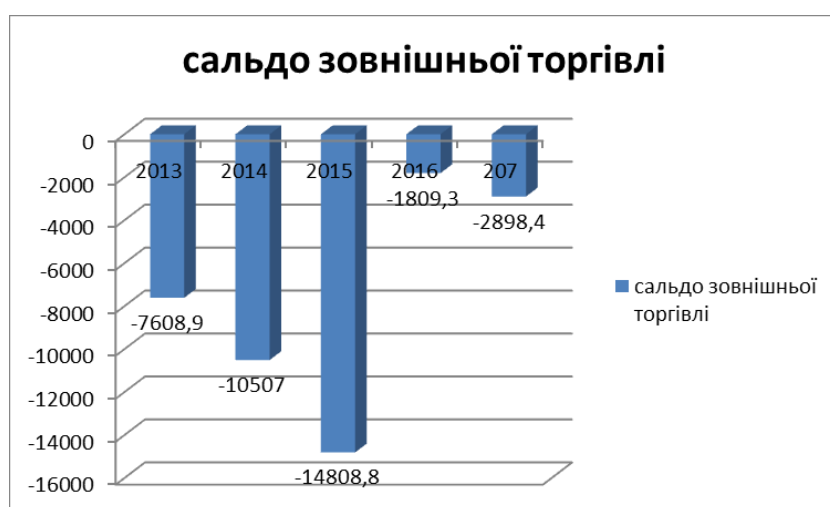

Рис. 5. Динаміка сальдо зовнішньої торгівлі продукції машинобудування

виробництва та реалізації машинобудівної продукції, зменшення кількості працівників та оплати праці в машинобудівній галузі, спадом експорту та імпорту продукції.

Зростання виробництва продукції машинобудування за останні роки не може бути тривалим через кризовий стан підприємств галузі, нераціональну галузеву та технологічну структуру, про що свідчать результати 2016 р. Цьому є підтвердження: промислове виробництво на підприємствах машинобудування за січень-липень 2018 р. порів-

няно з відповідним періодом 2017 р. скоротилося на 4,8%. Зменшено обсяги продукції у виробництві машин та устаткування для сільського та лісового господарства на 33,9%, автомобільного транспорту на 16,2%, електричних машин і устаткування на 12,6%, контрольно-вимірювальних приладів на 10,3%, для металургії на 2,3%, добувної промисловості та будівництва на 2,4%.

Виробничі потужності машинобудівних підприємств морально й фізично застаріли (70% обладнання експлуатується 15 і більше років, використовуються ресурсомісткі технології), що не може забезпечити необхідний обсяг виробництва. Велика кількість підприємств галузі вимагає масштабної реконструкції та технічного переозброєння з метою створення умов для виготовлення продукції з конкурентоспроможними техніко-економічними показниками.

Висновки. В перспективі машинобудівна галузь повинна посісти більш важливе місце і в структурі промисловості, і у формуванні експорту України. Необхідно провести модернізацію машинобудівних заводів, їх технічне переоснащення з використанням сучасних технологій, розширити асортимент, налагодити виробництво високоефективних машин та їх систем для всіх галузей і сфер народного господарства, приладів і апаратів, швидкісної електронно-обчислювальної техніки нових поколінь, виробництва систем зв'язку, засобів управління, автоматизації. За рахунок цього значно підвищиться конкурентоспроможність продукції галузі.

З огляду на вищевикладені проблеми та перспективи розвитку галузі машинобудування пов'язані зі стратегією економічного розвитку промисловості та країни загалом. Оскільки машинобудівний комплекс України має значний науково-виробничий потенціал, сучасна стратегія державної промислової політики повинна бути спрямована на зростання темпів випуску наукоємної та високотехнологічної продукції, освоєння нових конкурентоспроможних зразків техніки, підвищення якості та ефективності виробництва з орієнтацією на потреби внутрішнього ринку та збільшення експортного потенціалу.

Список використаних джерел:

1. Вітчизняними машинобудівними підприємствами освоєно та виготовлено більше 500 найменувань нової техніки та обладнання, які до недавнього часу не проводилися в Україні // Прес-служба Міністерства промислової політики України. Режим доступу: http://195.78.68.71/industry/control/uk/publish/article?art_id=66942&cat_id=42652.
2. Промисловість: статистична інформація / Головне управління статистики у Хмельницькій області // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Про затвердження Державної програми розвитку машинобудування на 2006–2011 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2006 року № 516 / Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/516-2006-%D0%BF>.
4. Промисловість України в 2011–2015 роках: стат. збірник / за ред. Л.М. Овденко. Київ: Державний комітет статистики України, 2016. 303 с.
5. Промисловість України в 2012–2016 роках: стат. збірник / за ред. Л.М. Овденко. Київ: Державний комітет статистики України, 2017. 304 с.
6. Статистичний щорічник України за 2017 рік / за ред. О.Г. Осауленко. Київ: Консультант, 2018. 566 с.
7. Статистичний щорічник України за 2016 рік / за ред. О.Г. Осауленко. Київ: Консультант, 2017. 559 с.
8. Макаренко В.Ф. Фактори позитивного впливу на ефективне функціонування підприємств машинобудівного комплексу України. Актуальні проблеми економіки. 2014. № 3. С. 108–118.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ОТРАСЛИ МАШИНОСТРОЕНИЯ И ТЕНДЕНЦИИ ЕЕ РАЗВИТИЯ

Аннотация. В статье исследована роль машиностроения как отрасли экономики Украины. На основе статистических данных проанализирована динамика основных показателей развития машиностроения Украины за 2013–2017 гг. Выделены значительные проблемы исследуемой области, определены приоритеты ее дальнейшего развития.

Ключевые слова: машиностроение, производство, программа развития, степень износа, экспорт, импорт.

MODERN CONDITION OF MACHINE BUILDING AND TRENDS OF ITS DEVELOPMENT

Summary. The article investigates the role of mechanical engineering as the branch of economy of Ukraine. On the basis of statistical data, the dynamics of the main indicators of the development of Ukraine's machine-building industry for 2013–2017 is analyzed. The author highlights significant problems in the investigated branch and determines the priorities for its further development.

Key words: machine building, production, development program, degree of deterioration, export, import.